

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДМИТРА МОТОРНОГО**

Кафедра суспільно-гуманітарних наук

ФІЛОСОФІЯ

**Методичні вказівки
до самостійної роботи
для здобувачів вищої освіти
спеціальності 051 Економіка
за ОПП «Економічний консалтинг та бізнес-економіка»**

Запоріжжя
2024

*Рекомендовано до друку методичною комісією
факультету економіки та бізнесу Таврійського державного
агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного
(протокол №5 від «20» грудня 2024 р.)*

Рецензенти:

- Ядловська О.С.** – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ;
- Ісакова О.І.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

М 54 Філософія: методичні вказівки до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти спеціальності 051 Економіка за ОПП «Економічний консалтинг та бізнес-економіка» / Укл.: Т.М. Шарова, А.В. Землянська. Запоріжжя: ТДАТУ, 2024. 56 с.

Методичні вказівки містять перелік питань та рекомендації до опрацювання тем для самостійного вивчення, список літератури підготовки до їх складання, дослідницькі завдання та алгоритм їхнього виконання, зразки тестових завдань тощо.

© Таврійський державний
агротехнологічний університет, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ	
Самостійна робота №1. Основні типи світогляду	6
Самостійна робота №2. Філософія Давньої Індії та Китаю	8
Самостійна робота №3. Проблеми, пошуки та досягнення філософії Нового часу	10
Самостійна робота №4. Німецька класична філософія	13
Самостійна робота №5. Історія філософської думки в Україні	15
Самостійна робота №6. Проблема єдності світу у контексті сучасної науки	17
Самостійна робота №7. Структурні компоненти свідомості	20
Самостійна робота №8. Філософські проблеми науки і техніки	22
Самостійна робота №9. Поняття істини у філософському осмисленні	25
Самостійна робота №10. Духовне життя суспільства	27
ДОСЛІДНИЦЬКІ ЗАВДАННЯ	31
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	33
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ	40
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ	45
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ	54

ПЕРЕДМОВА

Курс «Філософія» входить до циклу загальної підготовки, викладається на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти. Ця освітня компонента є важливим чинником інтелектуального та духовного розвитку студентства, формуванням у здобувачів вищої освіти здатності до адекватного розуміння та розв'язання теоретичних, методологічних, світоглядних проблем.

Філософія розглядається в широкому соціокультурному контексті та в її історичному розвитку. Курс спрямовано на аналіз основних світоглядних та методологічних проблем, що виникають у філософії на сучасному етапі її розвитку, й на отримання уявлень щодо тенденцій її історичного розвитку. Дисципліна репрезентує філософські уявлення про світ і людину. Актуальність її також обумовлена тією роллю, яку відіграє філософія на сучасному етапі розвитку суспільства.

Метою курсу є формування світоглядної культури здобувачів вищої освіти, спрямування їхньої діяльності на самостійний пошук істин і цінностей, якими вони могли б керуватися в своєму суспільному і особистому житті, на наполегливу і вдумливу працю з осмислення реалістичної картини навколишньої дійсності і самопізнання власного внутрішнього світу.

Завдання курсу: розвиток у здобувачів здатності осмислення актуальних проблем філософії як сучасної світової традиції філософського осмислення; формування науково-методологічного світогляду на основі знання особливостей сучасної філософії; вдосконалення навичок філософського осмислення дійсності.

Курс спрямовано на опанування здобувачами вищої освіти такими **компетентностями:**

загальною:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

фаховими:

- здатність застосовувати економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач;
- здатність прогнозувати на основі стандартних теоретичних та економетричних моделей соціально-економічні процеси.

Відповідно до **програмних результатів навчання** здобувач освіти, який опанує курс, буде здатний:

- застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач;
- вміти абстрактно мислити, застосовувати аналіз та синтез для виявлення ключових характеристик економічних систем різного рівня, а також особливостей поведінки їх суб'єктів;
- демонструвати гнучкість та адаптивність у нових ситуаціях, у роботі із новими об'єктами, та у невизначених умовах.

На допомогу здобувачам вищої освіти у методичних рекомендаціях подано питання та завдання для самостійного опрацювання окремих тем курсу, завдання до їхнього закріплення, приклади тестових завдань, словник термінів і понять та перелік основної і додаткової літератури до кожної теми. Разом же лекційний матеріал, а також практична і самостійна робота є основою для отримання міцних знань і успішного складання дисципліни «Філософія».

Тема 1

ОСНОВНІ ТИПИ СВІТОГЛЯДУ

Мета: дати уявлення про основні типи свідомості та їхню еволюцію; розвивати вміння аналізу й синтезу, критичного мислення; формувати загальнолюдські цінності, особистісні якості.

Теоретичний блок

1. Специфіка міфології як форми духовної діяльності людини.
2. Релігія як форма світогляду.
3. Філософський світогляд.
4. Виконайте тести за темою.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, визначте особливості кожного типу світогляду: від міфологічного до наукового, простежте умови їх формування та розвитку. Важливо вміти їх характеризувати за типовими ознаками. Так, у міфологічному світогляді варто звернути увагу на такі риси, як антропоморфізм, генетизм, відсутність межі між реальним та уявним, тотемізм тощо; у релігійному – на догматизм, багатозначність, дуалізм мислення й т.п. Зауважте на функціональному призначенні кожного типу (нормативно-регулятивна, оцінювальна функції та ін.). Поясніть причини формування філософського світогляду та його принципову відмінність від наукового. Подумайте, чому немає єдиної думки щодо тотожності / розмежування понять «філософія» та «наука».

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
4. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

1. Гарін В. Міф і міфологія. *Українське релігієзнавство*. 2002. №22. С. 16–23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2002_22_4.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Орлов О.І. Проблема співвідношення віри та наукових знань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №5. С. 350–353.
4. Пайда Ю.Ю. Філософсько-світоглядні засади релігії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №3. С. 344–347.
5. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посібник. К. : Видавничий центр «Академія», 2001.
6. Філософія: підручник / Г.А. Заїченко та ін. К., 1995.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Що таке світогляд? Які чинники його формування?
2. Які типи світогляду розрізняють? Що лежить в основі їх розрізнення?

3. Чим визначається міфологічний світогляд? До якого періоду розвитку людства він відноситься?
4. Чи релігійний світогляд можна вважати протилежним за характером та призначенням? Чому?
5. Що стало причиною формування філософського світогляду? Чим він характеризується?
6. Чи тотожні поняття «філософія» та «наука»? Які спільні / відмінні риси цих типів світогляду можна визначити?

Тема 2

ФІЛОСОФІЯ ДАВНЬОЇ ІНДІЇ ТА КИТАЮ

Мета: дати загальну характеристику філософії давніх східних держав, розкрити сутність основних напрямків, що сформувалися у цей період в давній Індії та Давньому Китаї, характерні риси та особливості філософських пошуків.

Теоретичний блок

1. Формування філософії як нового типу світогляду.
2. Філософія Давньої Індії:
 - взаємозв'язок ідей світобудови, суспільного устрою та належного індивідуального буття у ведичній традиції;
 - ортодоксальні школи індійської філософії.
3. Філософія Давнього Китаю:
 - даосизм: учення про єдність природи та людини;
 - конфуціанство: учення про «благородного мужа»;
 - Мо-цзи та моїзм про державний устрій та управління державою.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, зверніть увагу на умови формування давньоіндійської та давньокитайської філософії: зумовленість соціально-політичної та морально-етичної проблематики вчень існуванням деспотичних режимів; значний вплив міфології на світоглядні засади; автохтонність. Ознайомтеся з текстами провідних представників філософської думки цих країн у хрестоматії, поданої в списку рекомендованої літератури, визначте особливості кожного філософського вчення, запропонованого для розгляду в теоретичному блоці. Детальніше розгляньте ортодоксальні (мімансу, веданта, санх'я і йога) та неортодоксальні (буддизм, джайнізм і чарвака-локаята) філософські школи Давньої Індії, виявіть, у чому полягає їхня принципова відмінність та загальна спрямованість. Схарактеризуйте такі філософські течії Давнього Китаю, як конфуціанство, даосизм, інь та янь тощо.

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
4. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

1. Бойченко О.І. Філософська антропологія давнього Китаю / НАН України, Центр гуманіт. освіти. К. : [б.в.], 2003. 216 с.

2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посібник. К. : Видавничий центр “Академія”, 2001.
4. Роговська А. Китайська традиція філософського осмислення проблем управління. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/30882/1/651.PDF>
5. Філософія: підручник / Г.А. Заїченко та ін. К., 1995.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що визначає особливості розвитку давньої східної філософії?
2. На основі чого розрізняються ортодоксальні та неортодоксальні філософсько-релігійні школи Давньої Індії?
3. Як поняття «карма», «сансара», «мокша» розкривають суть давньоіндійської філософії?
4. Схарактеризуйте даосизм як матеріалістичне вчення.
5. Які філософські питання розробляв Конфуцій? Яка людина називається «конфуціанською»?

Тема 3

ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ ТА ДОСЯГНЕННЯ ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ

Мета: дати загальну характеристику філософії Нового часу, розкрити сутність філософських вчень, що сформувалися у цей період, вплив наукових відкриттів на філософську думку, характерні риси та особливості філософських пошуків, погляди на людину та її місце у Всесвіті; розвивати критичне мислення; розширювати кругозір.

Теоретичний блок

1. Соціокультурний контекст світоглядного повороту XVI – XVII століть.
2. Філософія Нового часу:
 - основні тенденції та особливості розвитку;
 - емпіризм та раціоналізм в теорії пізнання;
 - проблема субстанції і варіанти її вирішення;
 - механічний матеріалізм Т. Гоббса;
 - суб'єктивно-ідеалістичний сенсуалізм Д. Берклі та Д. Юма.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Готуючись до практичного заняття, опрацюйте теоретичний матеріал за темою. Зверніть увагу на те, що спричинило світоглядні зміни Нового часу, чим принципово відрізняються емпіризм та раціоналізм, чому філософію цього періоду називають класичною. Простежте, як розвиток природознавчих наук вплинув на глибокі теоретичні узагальнення щодо стосунків «світ – людина». Схарактеризуйте основні риси філософських вчень Ф. Бекона, Б. Спінози, монадологію Г. Лейбніца та дуалізм Р. Декарта тощо.

Ознайомитись із фрагментами праць та їх осмисленням можна у навчальному посібнику-практикумі з філософії, вказанму серед додаткових джерел у списку рекомендованої літератури до теми.

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачківська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.

3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
4. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

6. Васильченко Р.В. Співвідношення людини і держави філософії нового часу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. URL : http://apfs.nuoua.od.ua/archive/41_2023/4.pdf
7. Від витоків до середини XIX століття: Короткий довідник з історії філософії. К., 1997.
8. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
9. Гусєв В.І. Західна філософія Нового часу. XVII–XVIII ст.: підручник. 2-ге вид., стереотип. К. : Либідь, 2000. 368 с.
10. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посібник. К. : Видавничий центр «Академія», 2001.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які головні проблеми вирішували філософи Нового часу?
2. У чому полягають основні ідеї емпіризму?
3. У чому є сутність раціоналізму Р. Декарта?
4. У чому полягає теорія сенсуалізму Д. Локка?
5. Чому теорію Г. Лейбніца називають плюралістичною? Як його монадологія вирішує онтологічні проблеми?

Тема 4

НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Мета: розкрити сутність, специфіку розвитку основних напрямків, течій та ідей європейської філософії кінця XVIII – поочатку XIX ст.; розвивати навички аналізу й синтезу; формувати загальнолюдські цінності, особистісні якості.

Теоретичний блок

1. Морально-практична філософія І. Канта;
2. Об'єктивний ідеалізм і діалектика Г. Гегеля;
3. Антропологічний матеріалізм Л. Феєрбаха.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Вивчаючи класичну німецьку філософію, треба звернути увагу на висвітлення сутнісних рис, внутрішніх протиріч, новизни та історичних досягнень цієї школи. Розгляньте докритичний та критичний періоди філософії І. Канта і поясніть, як змінювалася проблематика його філософських пошуків.

Слід акцентувати увагу на такому досягненні цієї філософської школи, як розробка нею діалектичного методу пізнання. Найбільш розвиненого вигляду діалектика набула у Г.В.Ф. Гегеля, у методі якого під ідеалістичною оболонкою діалектики понять містилася ідея діалектики речей. Діалектика Гегеля стала плідною основою для подальшого розвитку філософської думки. Аналізуючи надбання німецької класичної філософії, необхідно також розрізняти, чим вчення представників цієї філософської школи відрізняються одне від одного.

Особливу увагу зверніть на суперечності у позиціях Г.В.Ф. Гегеля та Л. Феєрбаха. Будучи однією з вершин розвитку філософської думки, німецька класична філософія становить одночасно останню форму класичної

європейської філософії, переддень появи принципово нового типу філософування – некласичної філософії.

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
4. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

1. Від витоків до середини XIX століття: Короткий довідник з історії філософії. К., 1997.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Лисий В. Свідомість – самосвідомість – розум як логіка сходження класичної німецької філософії. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2019. Вип. 22. С. 107–126.
4. Остапець І. Філософські погляди Л. Фейєрбаха та їх поширення в Україні (кінець XIX – перша половина XX ст.). *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Вип. 24. С. 92–99.

5. Панафідіна О. Концепція зрілого розуму у філософії І. Канта. *Актуальні проблеми духовності*: зб. наук. праць / ред. Я.В. Шрамко. Кривий Ріг, 2021. С. 43–69.
6. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посібник. К. : Видавничий центр “Академія”, 2001.
7. Філософія: підручник / Г.А. Заїченко та ін. К., 1995.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть історичні межі та основні риси німецької класичної філософії?
2. Які особливості філософії І. Канта докритичного і критичного періодів?
3. У чому полягає антропологічний матеріалізм Л. Феєрбаха?
4. У чому сутність основних законів діалектики, що сформульовані Г.В.Ф. Гегелем?

Тема 5

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

Мета: поглибити знання здобувачів вищої освіти про особливості розвитку української філософської думки у ХІХ ст.; розвивати критичне мислення; формувати загальнолюдські цінності та громадянську позицію, виховувати патріотизм.

Теоретичний блок

1. Роль громадсько-політичних рухів у поширенні філософських ідей в Україні.
2. Філософсько-світоглядні ідеї представників української літератури ХІХ століття.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

При опануванні теми зверніть увагу на міста-центри розвитку культурного життя в різних регіонах: Київ, Львів, Харків та Полтава (Слобожанищина), Миколаїв та Одеса (Південь), Закарпаття. У світоглядному плані це був період розроблення та поглиблення ідей просвітництва та ознайомлення із новими віяннями західноєвропейської філософії. Тож варто простежити, як вплинула німецька класична філософія на розвиток української філософської думки цього часу.

Доцільно також пояснити, чому філософська думка в Україні XIX ст. виражала себе не лише в прямій формі, а й через літературу, громадсько-політичні погляди та у програмах різних соціально-політичних рухів. Детальніше опрацюйте філософські погляди М. Максимовича, О. Новицького, П. Юркевича, розкрийте особливості діяльності членів Кирило-Мефодіївського товариства (М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка та ін.).

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
4. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

1. Антропологічний код української культури і цивілізації : монографія: у 2 кн. Кн. 1 / О.О. Рафальський [та ін.]. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Горський В. С. Історія української філософії : Курс лекцій. К., 1996.
4. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991.
5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. К., 1992.
6. Історія філософії України : підручник / М.Ф. Тарасенко та ін. К., 1994.
7. Чобанюк М. Творчість Шевченка: філософія чи література? Рідне слово в етнокультурному вимірі : збірник наукових праць. Дрогобич: П'світ, 2021. С. 152–158.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. У яких умовах формувалася українська філософська думка XIX ст.? Чи можна говорити про її політичну й ідеологічну зумовленість?
2. Яку роль відігравали в суспільному й громадському житті громадсько-політичні рухи? Схарактеризуйте основні ідеї провідних представників.
3. Чому говорять про єднання філософії з літературою? Наведіть конкретні приклади.

Тема 6

ПРОБЛЕМА ЄДНОСТІ СВІТУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Мета: поглибити розуміння проблеми буття у філософському дискурсі через основні онтологічні категорії; розвивати вміння й навички аналізу й синтезу; формувати світоглядні засади.

Теоретичний блок

1. Рух як онтологічна категорія, його основні якості.
2. Проблема класифікації форм та рівнів руху матерії.
3. Поняття просторово-часового континууму і його якості.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, враховуйте, що в розумінні руху філософія виходить з двох принципів: перший говорить, що рух є внутрішньою, невідривною від матерії властивістю, а другий – рухом є будь-які зміни. Необхідно послідовно розкрити кожен з них, підкреслити, що рух виникає з самої матерії (з одвічно притаманних їй протилежностей, їх єдності і боротьби), що він є всеосяжним і постійним, характеризується абсолютністю і відносністю, перервністю і неперервністю. Словом, рух є невід'ємною властивістю буття, атрибут матерії, спосіб її існування. У той же час, рух – це будь-яке змінювання. Перерахуйте форми руху, котрі звичайно виділяються у філософії: механічна, фізична, хімічна, біологічна, соціальна. Таким чином, кожному структурному рівню матерії властива своя форма руху. Всі вони взаємопов'язані та завжди взаємодіють..

Простір і час – форми буття матерії. Дайте їх визначення і викладіть їх загальні і специфічні властивості. Необхідно підкреслити, що в філософії склалися два підходи до розуміння простору і часу – субстанціальний (Демокрит, Епікур) і реляційний (Аристотель, Лейбніц, Гегель). Прибічники першого вважали, що простір і час, як і сама матерія є окремими реальностями, самостійними субстанціями. Реляціоністи розуміли простір і час як відношення, котрі виникають через взаємодію матеріальних об'єктів.

Крім цього, для повноти відповіді на питання про простір і час треба розглянути не тільки його вищевикладений варіант, але й показати його ідеалістичну (Кант, Гегель, Пірсон і інші) і метафізичну трактовки.

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
4. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
2. Мельник В.В. Буття як висхідна категорія аналізу сучасного світу. *Філософські проблеми сучасності*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвяченої Всесвітньому дню філософії) (20 листопада 2014 року). Херсон, 2014. С. 155–157.
3. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навчальний посібник для ст-тів вищих учбових закладів. К., 1995.
4. Решетов О.О., Кирильчук В.Т., Стежко З.В. Матерія та форми її існування. *Наукові записки*. 2010. Вип.10. Ч. I. С. 22–24. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/84825271.pdf>

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які форми існування має буття та в чому їх специфіка.
2. У чому різниця між фізичним та філософським поняттями: матерії, руху?

3. Як сучасна наука тлумачить будову й властивості об'єктивного світу та категорію матерії?
4. Розкрийте філософський зміст понять «рух», «простір», «час». Яке значення мають уявлення про субстанціальні якості буття – рух, розвиток, простір, час – для розуміння тенденцій розвитку природи та суспільства?

Тема 7

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ СВІДОМОСТІ

Мета: поглибити знання щодо категорії свідомості, показати роль та значення теми для розвитку самосвідомості людини; розвивати критичне мислення; формувати особистісні якості.

Теоретичний блок

1. Свідомість, самосвідомість, несвідоме: природні і культурні детермінанти

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, варто згадати ті аспекти стосовно категорії свідомості, які вже були розглянуті на практичній роботі. Найголовніше твердження – суспільна свідомість має складну, розгалужену структуру. Варто ще раз розглянути її багатогранні рівні, форми.

Зверніть увагу, що важливим структурним компонентом свідомості є самосвідомість – здатність людської психіки усвідомлювати власні якості, властивості та ознаки.

Щодо несвідомого, треба зрозуміти, що крім процесів, котрі контролюються людиною і є свідомими, є дії, котрі здійснюються несвідомо і нею не контролюються. Таким чином, несвідоме – це певний рівень психічного

відображення дійсності, який характеризується мимовільністю виникнення і протікання, відсутністю явної причини, свідомого контролю і регулювання. Підсвідоме – це психічні процеси, які відбуваються під порогом свідомості. Наприкінці треба обґрунтувати, чому свідомість людини – складне і багатогранне явище.

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
4. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

1. Кашуба М. Внутрішній світ людини. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. №2. С. 7–15.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Костицький М.В. Проблема свідомості у філософії та психології. *Ūridična psihologìâ*. 2017. №1 (20). С. 9–19.

4. Лисий В. Свідомість – самосвідомість – розум як логіка сходження класичної німецької філософії. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2019. Вип. 22. С. 107–126.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Чому вчені вважають свідомість складним багатоплановим феноменом? Назвіть основні причини складнощів розуміння та наукового вивчення свідомості?
2. Розкрийте складну структуру свідомості через систему її функцій.
3. Як формується самосвідомість? Як вона впливає на існування особистості?
4. Розкрийте проблему несвідомого як проблему наявності прихованих детермінант свідомості?
5. Визначте роль несвідомого в житті людини. Подумайте, як впливає на життя суспільства використання несвідомих інстинктів на телебаченні, в рекламі, політичній агітації?

Тема 8

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ

Мета: поглибити знання здобувачів вищої освіти щодо проблеми пізнання, зокрема розглянути вплив науки й техніки на вирішення основних філософських питань; розвивати критичне мислення; розширювати кругозір.

Теоретичний блок

1. Поняття науки.
2. Проблеми класифікації наук.
3. Техніка: закономірності її розвитку й роль у суспільстві.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, зверніть увагу на особливості науки як теоретичного типу свідомості, подумайте, чи можна вважати філософію наукою і чому. Варто зрозуміти, чому розвиток філософської думки залежить від науково-технічного прогресу.

Варто також звернути увагу на класифікацію наук. Поясніть, чому це питання є дискусійним, які критерії розподілу на групи закладають в основу різних класифікацій. Сучасне наукове знання представлено склепінням природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін. Загальний процес класифікації характеризується, з одного боку, подальшим дробленням наукового знання, а з іншого – інтеграцією наук (теоретичною та прагматичною).

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Ісакова О.І., Щербакова Н.В. Філософія науки: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019.
3. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
4. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
5. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
6. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
2. Мельник О.О. Конспект лекцій з дисципліни «Історія науки і техніки» для здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр» зі спеціальності 208 «Агроінженерія» заочної форми навчання. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2021. 177 с.
3. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. 3-тє вид., випр. та допов. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с. URL : <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/08/Melnyk60h84-2016-ilovepdf-compressed.pdf>
4. Філософія і методологія науки: курс лекцій. 2012. URL: <http://psi.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-socialnyh-i-humanitarnyh-dyscyplin/FMN-Posodie.pdf>

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Як взаємопов'язані філософія та наука? Чому їх відносять до теоретичних форм світогляду?
2. Які класифікації наук існують? На основі яких критеріїв відбувається розподіл?
3. Чому питання класифікації наук є суперечливим?
4. Як розвиток техніки та її використання людиною впливає на розвиток людства в цілому та формування світоглядних засад?

Тема 9

ПОНЯТТЯ ІСТИНИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ОСМИСЛЕННІ

Мета: поглибити знання здобувачів вищої освіти з теорії пізнання, зокрема щодо визначення істини; розвивати критичне мислення; формувати загальнолюдські цінності.

Теоретичний блок

5. Істина як процес і результат: її характеристики та критерій.
6. Види істини.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, особливо уважно підійдіть до вивчення питання, присвяченого проблемі істини. Тут треба акцентувати увагу на тому, що істина – це не щось застигле та незмінне, але саме процес, у якому наявні чуттєвий, раціональний та практичний складники, тому істина – складне процесуальне розумове утворення. Треба знати різні концепції істини, називати їх помітні недоліки, зрозуміти, що істину можна збагнути тільки у всій повноті.

Треба також розуміти, що є відносна істина, яка в принципі правильно, але не повно відображає дійсність, не дає її всебічного образу, та абсолютна істина – повне, всебічне відображення дійсності, до якої можна наблизитися за допомогою послідовного досягнення істин відносних. Отже, відносна й абсолютна істини – це лише різні рівні, або форми, об'єктивної істини. Наше знання завжди відносно, оскільки залежить від рівня розвитку суспільства, техніки, стану науки і так далі. Чим вище рівень нашого пізнання, тим повніше ми наближаємося до абсолютної істини. Але процес цей може тривати нескінченно, бо на кожному етапі історичного розвитку ми відкриваємо нові

сторони та властивості в оточуючому нас світі, створюємо про нього усе більш повні та точні знання. Цей постійний процес переходу від одних відносних форм об'єктивної істини до інших – найважливіший прояв діалектики в процесі пізнання.

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Ісакова О.І., Щербакова Н.В. Філософія науки: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019.
3. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
4. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
5. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
6. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

1. Гальченко М.С. Особливості мислення і пізнання в реальності інформаційного простору. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 152–156. URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/Філософські%20обріи%20вип.42.pdf>
2. Гнасевиц Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Глушко Т.П. Постправда як медійний інструмент в умовах аксіологічного конфлікту. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 29–32.

URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/Філософські%20обрії%20вип.42.pdf>

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Чому існує багато трактувань істини?
2. Чим обумовлена конкретність істини і в чому полягає її сутність?
3. У чому полягає абсолютність та відносність практики як критерію істини?

Тема 10

ДУХОВНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Мета: охарактеризувати сутність духовного життя суспільства через аналіз її природи, структури, функції та форми, а також представити можливі шляхи розвитку духовного світу індивіда та духовного життя суспільства; розвивати критичне мислення; формувати духовні якості, загальнолюдські цінності.

Теоретичний блок

1. Природа, сутність та структура духовного життя суспільства.
2. Духовне життя з позиції релігії, мистецтва, культури, філософії та науки.
3. Сутність та структура «духовного світу індивіда» та його взаємозв'язок із духовним життям суспільства.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Вивчаючи цю тему, необхідно особливу увагу приділити поняттю «культура», яке хоч і має багату історію, все ж таки зводиться до двох основних тлумачень: перше тлумачення пов'язує з вихованням (ось чому

поняттям культура часто позначають рівень вихованості й освіченості людини), а друге поняття розкриває культуру як сукупність людських цінностей, як сферу духовного життя суспільства. Явище культури багатогранне, воно всеосяжне. Духовна культура виступає багатошаровим утворенням і включає до себе пізнавальну (інтелектуальну), моральну, художню, правову, релігійну культуру.

Основними елементами духовного життя суспільства являється духовна діяльність, духовні цінності та потреби людей, духовне споживання, індивідуальна й суспільна свідомість.

Духовна діяльність закріплюється у формах культурних організацій, наукових інституцій, засобів масової інформації й т.д. Закони формування, структури та розвитку цих форм і виражає поняття суспільної свідомості. За своїм змістом суспільна свідомість є сукупністю ідей, поглядів, почуттів, настроїв людей, які відображають суспільне буття, тобто матеріальне життя суспільства. Далі рекомендується розглянути структуру суспільної свідомості. Перш за все, вона включає в себе два її рівні.

Перший рівень – повсякденна свідомість і відповідна йому суспільна психологія.

Другий рівень – теоретична свідомість і її вираження – ідеологія. Розкрийте сутність кожного з рівнів, покажіть їх специфіку і особливості, зв'язавши з практикою суспільного розвитку, наприклад, сучасної України. Обидва рівні діалектично взаємозв'язані – спробуйте пояснити, що це значить.

Далі необхідно показати ті форми суспільної свідомості, котрі входять до її структури: політична, правова, моральна, естетична, релігійна, наукова та філософська свідомість. Треба підкреслити, що кожна з форм також має два рівні та коротко охарактеризувати їх сутність, супроводжуючи прикладами з реального життя суспільства.

Рекомендована література

основна

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001. 408 с.
2. Філософія : навч. посібник / Ю.М. Вільчинський, Л.В. Северин-Мрачковська, О.Б. Гаєвська та ін. Київ : КНЕУ, 2019. 368 с.
3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017. 272 с.
4. Філософія : підручник / О.П. Сидоренко [та ін.]. Одеса : Юридична література, 2003. 616 с.
5. Шепетяк О., Шепетяк О. Філософія: підручник. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

додаткова

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
2. Кашуба М. Внутрішній світ людини. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. №2. С. 7–15.
3. Кобзєва І.О. Людина на шляху до краси з позицій філософії. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Серія: Філософія. 2018. №51. С. 71–80. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/issue/view/112>
4. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навчальний посібник для ст-тів вищих учбових закладів. К., 1995.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. У чому полягає головна проблема визначення поняття «духовність»?
2. Розкрийте структуру духовного життя суспільства.
3. Як пов'язані між собою духовне життя суспільства та суспільна свідомість?

4. Розкрийте сутність суспільної свідомості як складного соціального феномену?
5. Як взаємопов'язані суспільне буття та суспільна свідомість?
6. Назвіть основні функції суспільної свідомості та коротко охарактеризуйте кожен?
7. Яка роль творчої інтелігенції у суспільстві?

ДОСЛІДНИЦЬКІ ЗАВДАННЯ

до ПМК I

Зробіть презентацію про одного з філософів зі списку, у якій розкрийте суть його філософських пошуків.

Алгоритм виконання:

1. За номером у списку групи (або за іншим розподілом) обираєте персоналію з філософів XX–XXI ст. у списку до дослідницької роботи.

2. Презентуйте цю персоналію як філософа та розкрийте основні положення його філософського вчення (формат презентації).

3. 1-й слайд повинен містити такі відомості: фото, роки життя, основні відомості про сферу діяльності (наприклад, історик, філософ, політолог, викладач в установі, директор дослідницького центру, очільник певної гілки влади тощо). Всю біографію викладати не потрібно.

4. Наступні слайди присвятить безпосередньо огляду його напрацювань в царині філософської думки. У презентації не має бути багато тексту – описуйте лише основні положення вчення цієї особистості, наприклад, за основними працями, підкріплюючи твердження цитатами. Має бути чітко зрозуміло, який саме внесок у розвиток філософської думки він зробив.

5. На останньому слайді має бути список використаних джерел: автор, назва джерела, вихідні дані або електронна адреса (якщо електронний ресурс). Користуйтеся підручниками, навчальними посібниками, науковими та енциклопедичними статтями, хрестоматіями, спеціалізованими підкастами чи Youtube-каналом, але не реферативними сайтами.

6. Робота має бути оформлена естетично, виконана державною мовою. Не приймаються роботи, які не відповідають вимогам, містять плагіат, зокрема списані з інтернету без особистого внеску у вигляді критичного відбору та обробки матеріалу, без оформлення списку використаних джерел.

Список персоналій для дослідження

1. Левінас Емануель	11. Потебня Олександр
2. Ліотар Жан-Франсуа	12. Вернадський Володимир
3. Кебуладзе Вахтанг	13. Жирар Рене
4. Франкл Віктор	14. Батай Жорж
5. Фуко Мішель	15. Бубер Мартин
6. Дерріда Жак	16. Гайдеггер Мартин
7. Дельоз Жіль	17. Гессен Йоганнес
8. Бодрійяр Жан	18. Гваттарі Фелікс
9. Попович Мирослав	19. Пірс Чарльз
10. Фукуяма Френсіс	20. Барт Ролан

до ПМК II

Виберіть одну з категорій людського буття:

- ✓ *творчість*
- ✓ *віра*
- ✓ *любов*
- ✓ *свобода*
- ✓ *смерть*
- ✓ *щастя* (можете додати будь-яку свою на вибір)

та в презентації розкрийте, як бачили цю категорію у різних філософських ученнях протягом різних історичних епох.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. «Істина – те, що корисно» – основна теза:

- а) гедонізму;
- б) прагматизму;
- в) фрейдизму;
- г) номіналізму.

2. «Наука сама собі філософія» – основна теза:

- а) позитивізму;
- б) прагматизму;
- в) раціоналізму;
- г) екзистенціалізму.

3. «Чистою дошкою» Дж. Локк називав:

- а) людське тіло;
- б) людську душу;
- в) космічний розум;
- г) суспільство.

4. Автором вчення про антиномії є:

- а) І. Кант;
- б) Й.Г. Фіхте;
- в) Ф.В. Шеллінг;
- г) Г.В.Ф. Гегель.

5. Автором вчення про монади є:

- а) Ф. Бекон;
- б) Дж. Локк;
- в) Г.В. Лейбніц;
- г) Р. Декарт.

6. Автором концепції ноосфери був:

- а) Д. Чижевський;
- б) С. Подолінський;
- в) В. Вернадський;
- г) В. Винниченко.

7. Автором концепції федералізму в державотворенні був:

- а) І. Франко;
- б) Т. Шевченко;
- в) Леся Українка;
- г) М. Драгоманов.

8. Будь-який міф побудований як:

- а) розповідь;
- б) пісня;
- в) міркування;
- г) діалог.

9. Вчення про «дві натури» та «три світи» належить:

- а) митрополиту Іларіону;
- б) М. Смотрицькому;
- в) Т. Шевченку;
- г) Г. Сковороді.

10. Держава, за Конфуцієм, – це велика:

- а) колонія;
- б) родина;
- в) територія;
- г) усе зазначене.

11. Для емпіризму характерне визнання основним джерелом знання:

- а) почуттів;
- б) досвіду;
- в) розуму;
- г) інтуїції.

12. Ідею інтегрально-радикального націоналізму обґрунтував:

- а) Т. Шевченко;
- б) Д. Донцов;
- в) М. Драгоманов;
- г) М. Коцюбинський.

13. Кінцева мета людського існування в буддизмі – це досягнення:

- а) нірвани;
- б) самадхі;
- в) карми;
- г) дхарми.

14. Матеріалізм – це:

- а) принцип філософського дослідження;
- б) вчення про матеріальність світу;
- в) філософський напрямок, що стверджує первинність матерії;
- г) проголошення пріоритету почуттєвих задоволень.

15. На думку Л. Феєрбаха, Бог у християнстві наділяється характеристиками:

- а) людського роду;
- б) природи;
- в) тваринного світу;
- г) окремих речей і явищ.

16. Першою історично сформованою цілісною системою світогляду була:

- а) міфологія;
- б) повсякденність;
- в) релігія;
- г) наука.

17. Найбільш раннє джерело філософської мудрості Прадавньої Індії:

- а) Веданта;
- б) Веди;
- в) Йога;
- г) Упанішади.

18. Сукупність поглядів на світ та ставлення до нього, що обумовлене цими поглядами:

- а) світогляд;
- б) концепція;
- в) практика;
- г) життя.

19. У яких культурних ареалах Стародавнього світу виникла філософія:

- а) Греції, Індії, Китаї;
- б) Індії, Римі, Греції;
- в) Китаї, Індії, Іранові
- г) Індії, Вавилоні, Китаї.

20. Філософія – це:

- а) така ж наука, як і історія, політологія, соціологія;
- б) це форма світогляду, що спирається на науку й розум;
- в) це релігія, де місце Бога займає абстрактне поняття;
- г) «наука наук», яка містить у собі всі інші науки.

21. Учитель, духовний наставник в індуїзмі:

- а) гуру;
- б) атман;
- в) йог;
- г) шудра.

22. Філософію мови в Україні вперше обґрунтував:

- а) Куліш;
- б) Потебня;
- в) Подолинський;
- г) Костомаров.

23. Філософія в епоху Нового часу виступає в союзі з:

- а) богослов'ям;
- б) наукою;
- в) мистецтвом;
- г) технікою.

24. Філософський метод Г.В.Ф. Гегеля є:

- а) метафізичним;
- б) діалектичним;
- в) догматичним;
- г) феноменологічним.

25. Характерною рисою української філософії прийнято вважати:

- а) теоцентризм;
- б) антропоцентризм;
- в) космоцентризм;
- г) кордоцентризм.

26. Як іноді називають повсякденний світогляд:

- а) здоровий глузд;
- б) тверда пам'ять;
- в) здоровий розум;
- г) ідеологія побуту.

27. Яке з питань є центральним у світогляді:

- а) питання про ставлення людини до світу у всіх його проявах;
- б) питання про відносини Бога й людини;
- в) питання про відносини людини й суспільства;
- г) питання про відносини людини й природи.

28. Вчення про відносність усіх наших суджень:

- а) догматизм;
- б) релятивізм;
- в) сенсуалізм;
- г) емпіризм.

29. І. Кант відзначав, що всі філософські питання, по суті, зводяться до одного:

- а) що є суспільство;
- б) що є людина;
- в) що є космос;
- г) що є природа.

30. Концепція ноосфери розроблена:

- а) А. Ейнштейном;
- б) В. Вернадським;
- в) Б. Расселом;
- г) Т. Куном.

31. Людська свідомість – це:

- а) суб'єктивна реальність;
- б) властивість людського мозку;
- в) продукт людського мислення;
- г) усе сказане вірно.

32. Матерія є філософська категорія для позначення:

- а) атомів;
- б) речовини;
- в) об'єктивної реальності;
- г) усього зазначеного.

33. Онтологія – це розділ філософії, що вивчає проблеми:

- а) буття;
- б) свідомості;
- в) пізнання;
- г) людину.

34. Перебільшення ролі відносної істини веде до:

- а) догматизму;
- б) релятивізму;
- в) прагматизму;
- г) соліпсизму.

35. Практика – це (указати помилкове визначення):

- а) основа пізнання, її рушійна сила;
- б) джерело пізнання;
- в) вирішальний критерій істини;
- г) абсолютний і єдиний критерій істини.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З КУРСУ

Підсумковий модульний контроль 1

1. Поняття філософії, її значення в системі вищої освіти.
2. Поняття світогляду, його структура, типи, функції.
3. Передумови виникнення філософії. Зв'язок філософії з іншими формами духовного освоєння світу (міфологією, релігією, мистецтвом, наукою).
4. Предмет філософії та особливості філософського мислення.
5. Структура філософії як системи знань про взаємини людини й світу.
6. Особливості й основні напрями релігійно-філософської думки Давньої Індії та Давнього Китаю.
7. Виникнення філософії в Давній Греції як теоретичної форми мислення.
8. Здобутки античних філософів та їх внесок у подальший розвиток філософії.
9. Класичний період античної філософії (філософські вчення софістів; діалектика Сократа; учення Платона про Ідеї; метафізика Арістотеля).
10. Філософія елліністичного та римського періодів (епікуреїзм; скептицизм; етика стоїцизму; філософія неоплатонізму).
11. Філософія Давньої Індії (ведична традиція; ортодоксальні школи індійської філософії).
12. Філософія Давнього Китаю (даосизм; конфуціанство; Мо-цзи та моїзм).
13. Зміна світоглядних орієнтирів як передумова формування філософії Середньовіччя.
14. Загальна характеристика філософії Середньовіччя, основні етапи її розвитку.
15. Основні напрями середньовічної філософії.
16. Співвідношення Божественного провидіння і свободи волі людини у філософії Августина Аврелія.
17. Філософська система Фоми Аквінського як вища сходинка схоластичної філософії.

18. Загальна характеристика й світоглядні основи епохи Відродження.
19. Відродження як своєрідний синтез Античності та Середньовіччя. Антропоцентризм і гуманізм.
20. Реформація та її ідеї.
21. Історичні передумови появи філософії Нового часу та її загальна спрямованість.
22. Емпіризм та раціоналізм в теорії пізнання Нового часу.
23. Механічний матеріалізм Т. Гоббса.
24. Суб'єктивно-ідеалістичний сенсуалізм Д. Берклі та Д. Юма.
25. Соціокультурні й соціально-економічні передумови формування цінностей доби Просвітництва.
26. Німецька класична філософія: єдність та багатоманіття форм.
27. Просвітництво як культурний феномен.
28. Вільнодумство й раціоналізм епохи Просвітництва (критика релігії у працях французьких просвітителів; соціально-антропологічні шукання; вчення про природне право й суспільний договір; французький матеріалізм XVIII ст.).
29. Класичний та некласичний типи філософствування.
30. Ірраціоналізм А. Шопенгауера та С. К'єркегора.
31. Позитивізм і неопозитивізм.
32. «Філософія життя» Ф. Ніцше.
33. Сцієнтистські напрями у західній філософії XX століття.
34. Антропологічні напрями у філософії XX століття (екзистенціалізм, філософська антропологія, персоналізм, фрейдизм, неофрейдизм).
35. Культурологічні та історіософські напрями у філософії XX століття.
36. Основні напрями релігійної філософії XX століття.
37. Ситуація Постмодерну у філософії.
38. Тенденції розвитку сучасної філософії.
39. Витоки та передумови виникнення української філософії.
40. Філософія доби Київської Русі.

41. Філософія українського Відродження та бароко (К. Сакович, І. Гізель, Т. Прокопович, Г. Щербацький).
42. Філософія Г. Сковороди.
43. Філософія Просвітництва й романтизму в Україні (О. Новицький, Т. Шевченко, П. Юркевич).
44. Роль громадсько-політичних рухів у поширенні філософських ідей в Україні.
45. Основні напрямки у філософській думці України ХХ ст.

Підсумковий модульний контроль 2

1. Світ як єдність об'єктивного та суб'єктивного.
2. Дофілософське розуміння світу.
3. Розвиток наукових уявлень про світ та його будову.
4. Сучасні наукові уявлення про принципи організації світу.
5. Проблема першопочатків світу (монізм, дуалізм, плюралізм).
6. Матеріалізм та ідеалізм як теоретичні напрями філософії щодо інтерпретації світу.
7. Буття як філософська категорія. Основні форми й способи існування буття.
8. Становлення й еволюція уявлень про матерію.
9. Рух як онтологічна категорія, його основні якості. Проблема класифікації форм та рівнів руху матерії.
10. Поняття просторово-часового континууму і його якості.
11. Свідомість як предмет філософського аналізу. Основні теорії походження свідомості.
12. Ідеальне й матеріальне в свідомості.
13. Творча сутність свідомості.
14. Соціальна обумовленість і сутність людської свідомості.
15. Механізми формування свідомості.
16. Свідомість і мовна діяльність людини.

17. Форми та рівні суспільної свідомості.
18. Свідомість, самосвідомість, несвідоме: природні і культурні детермінанти.
19. Пізнання як предмет філософського аналізу.
20. Пізнання як відображення. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Єдність чуттєвого й раціонального.
21. Основні принципи пізнавальної діяльності.
22. Практика як основа і рушійна сила пізнання.
23. Творчість та інтуїція у процесі пізнання.
24. Специфіка наукового пізнання.
25. Поняття методу та методології наукового дослідження.
26. Істина як процес і результат: її характеристики та критерій.
27. Поняття науки. Проблеми класифікації наук.
28. Техніка: закономірності її розвитку й роль у суспільстві.
29. Людина як філософська проблема.
30. Проблема соціального, біологічного та духовного в людині.
31. Особистісний вимір людини. Поняття «індивід», «індивідуальність», «особистість» у філософському вимірі.
32. Філософські концепції антропосоціогенезу.
33. Специфіка людського буття.
34. Сенс життя і проблема існування людини.
35. Цінність як спосіб освоєння світу людиною.
36. Життя людини як цінність в історико-філософському вченні.
37. Суспільство як предмет вивчення філософії.
38. Суспільство як спосіб буття людства.
39. Суспільство як система. Основні сфери суспільного життя та способи їх організації.
40. Матеріалістичний та ідеалістичний підходи до розуміння суспільства.
41. Формаційний і цивілізаційний підходи до розуміння суспільного розвитку.

42. Суспільний розвиток. Прогрес і регрес. Еволюція і революція.
43. «Криза сучасної цивілізації» і альтернативні проєкти майбутнього.
44. Духовне життя з позиції релігії, мистецтва, культури, філософії та науки.
45. Сутність та структура «духовного світу індивіда» та його взаємозв'язок із духовним життям суспільства.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Агностицизм – філософська концепція, прихильники якої обґрунтовують існування меж пізнання, за певних умов заперечують пізнаванність сутності світу. До агностицизму приводить логічно послідовний скептицизм.

Аксіологія – вчення (у тому числі філософське) про цінності.

Аксіологічна функція філософії – роль філософії як теорії, що обґрунтовує ціннісну орієнтацію особистості, своєрідної «шкали» цінностей для особистості. У такому змісті ця функція тісно пов'язана зі світоглядною функцією філософії.

Атрибут – істотна властивість, без наявності якої предмет (чи об'єкт) не може існувати чи навіть мислитися. Наприклад, атрибутом матерії є рух, простір і час, а атрибутом людини є свідомість.

Буття – філософська категорія, яка виражає все те, що може якось (тобто реально, потенційно чи віртуально) існувати. Розрізняють такі види: буття речей; буття людини; буття ідеального (буття чисел, ідей і т.п.); буття суспільства (чи соціальне буття); буття інформації.

Випадковість – філософська категорія, що виражає все те в бутті (події, явища і т.п.), що може відбутися тепер і в цьому місці, а може й не відбутися, або відбутися іншим часом і в іншому місці. Тим самим випадкова подія (явище і т.п.) протилежна необхідній події (явищу і т.п.), що обов'язково відбувається.

Відмінність – поняття, що виражає відношення неоднаковості предметів (речей) і доповнює категорію «тотожність».

Гілозоїзм – філософська концепція, відповідно до якої природа має загальну чутливість, атрибутивність. Така позиція, в основному, притаманна філософським системам (наприклад, системам Д. Бруно, Б.Спінози), спорідненим із матеріалізмом, але пов'язаним з релігією.

Гносеологія (теорія пізнання) – складник кожної розвинутої філософської системи. Головна задача теорії пізнання – описати, як людина

пізнає світ, які закономірності пізнавального процесу. Основні категорії гносеології: «об'єкт», «суб'єкт», «істина», «знання» і ін.

Гносеологічна функція філософії – роль філософії як теорії пізнання. Будь-яка досить розвинута філософська система містить гносеологію в якості одного зі своїх фундаментальних елементів.

Детермінізм – філософська концепція, відповідно до якої світ є хаос, а порядок – зв'язне ціле, є закономірним цілісним утворенням; будь-яка подія чи явище у світі чимось обумовлені (детерміновані), мають свою причину.

Діалектика – філософське вчення про розвиток, а також дуже впливова ідея (традиція) в історії філософії. Виділяють об'єктивну діалектику (один з її основоположників – Геракліт) і суб'єктивну діалектику (основоположник – Сократ). Головна ідея об'єктивної діалектики: світ вічно рухається, він сповнений протиріч. Сократ учив, що діалектика – це мистецтво вести доказову, аргументовану бесіду, дискусію. За Гегелем (і К. Марксом), діалектика – це загальне вчення (наука) про розвиток природи, суспільства і мислення (свідомості).

Дійсність – філософська категорія, яка позначає все те, що реально існує зараз, у цьому місці й тепер. Ця категорія доповнює іншу категорію діалектики – «можливість».

Діяльність – атрибут людини, її особливе ставлення до світу, що виражає її активність. Діяльність можна розглядати з погляду: 1) мети; 2) засобів її досягнення; 3) результатів. Матеріально-предметна діяльність, спрямована на зміну, перетворення дійсності, називається практикою; вона протистоїть іншому виду діяльності людини – мисленню, пов'язаному з діяльністю свідомості.

Дуалізм – філософська концепція, прихильники якої визнають рівноправними два начала – матеріальне (наприклад, матерію чи природу) та ідеальне, нематеріальне (відчуття, дух, думку, свідомість). Одним з яскравих представників дуалізму був французький філософ Р. Декарт.

Емпіризм – філософська, гносеологічна концепція, відповідно до якої джерелом знань є досвід (тобто спостереження, вимір, експеримент, чуттєві дані й т.п.). Основні представники: Е.-Ф. Бекон, Дж. Локк, Т. Гоббс, Д. Берклі, Д. Юм та ін. Емпіризм близький за змістом до сенсуалізму, але протилежний іншій гносеологічній концепції – раціоналізму.

Життя – філософське поняття, що виражає повноту буття людини.

Закон – філософська категорія, яка виражає особливий тип зв'язків, що є: регулярними, об'єктивними, істотними (сутнісними), загальними, необхідними, відтворюваними.

Закон взаємного переходу кількісних і якісних змін – одна із трьох закономірностей діалектичних зв'язків, сформульована вперше Гегелем як загальний закон розвитку. Цей закон стверджує, що об'єкт, який рухається, розвивається тоді й тільки тоді, коли порушується його міра. Категоріальний склад цього закону утворюють категорії: «якість», «кількість», «міра».

Закон єдності і взаємодії протилежностей – одна із трьох закономірностей діалектичних зв'язків, сформульована вперше Гегелем як загальний закон розвитку. Цей закон стверджує, що об'єкт, який рухається, розвивається тоді й тільки тоді, коли в ньому формується і розв'язується діалектичне протиріччя. Категоріальний склад цього закону утворюють категорії: «тотожність», «розходження», «протилежність», «діалектичне протиріччя».

Закон заперечення заперечення – одна із трьох закономірностей діалектичних зв'язків, сформульована вперше Гегелем як загальний закон розвитку. Цей закон стверджує, що об'єкт, який рухається, розвивається тоді й тільки тоді, коли його рух можна розглядати як (у принципі нескінченну) послідовність діалектичних заперечень. Категоріальний склад цього закону утворюють категорії: «діалектичне заперечення», «заперечення заперечення».

Заперечення діалектичне – філософська категорія, що виражає зміну однієї якісної визначеності (речі, системи і т.п.) іншою таким чином, що колишня якісна визначеність (якість) не знищується цілком, а зберігає в собі

все «позитивне» для наступного розвитку. Іншими словами, заперечувати діалектично – це не означає сказати: «Ні!»; оголосити щось (річ, систему і т.п.) таким, що не існує, а зберегти в ньому можливість наступних змін, що сприятиме розвитку.

Ідеалізм – філософська концепція, прихильники якої вихідним пунктом всього, що існує, вважають відчуття, свідомість (суб'єктивний ідеалізм), або духа, бога, чи іншу ідеальну сутність, що об'єктивно існує (об'єктивний ідеалізм). Яскравими представниками суб'єктивного ідеалізму є Д. Берклі, Д. Юм, позитивісти, екзистенціалісти, а об'єктивного ідеалізму – Платон, Гегель, неотомісти й ін.

Ідеологія – концепція (теоретична система), що обґрунтовує інтереси певної групи людей, співтовариства чи класу. Деякий час марксистська філософія була ідеологією комуністичної партії; ця ідеологія мала за мету обґрунтувати побудову комунізму.

Ідеологічна функція філософії – роль філософії як ідеології. Самій філософії ця функція внутрішньо не притаманна, однак на деяких історичних етапах окремі філософські системи можуть використовуватися владою як теоретична основа їхніх політичних ідеологій (наприклад, як це було в радянський час з марксистською філософією, що виступала теоретичною основою комуністичної ідеології).

Категорія – філософське поняття, що виражає своїм змістом найбільш загальні, фундаментальні сторони буття й пізнання і тому є невід'ємним елементом мови філософії.

Кількість – філософська категорія, що виражає величину предмета (об'єкта), можливість його оцінки, виміру в межах однієї й тієї самої якісної визначеності, тієї самої якості. Число, числова характеристика – один із прикладів вираження кількісної визначеності предмета чи явища.

Марксизм – певна концепція (світоглядна установка), у якій варто розрізняти принаймні три аспекти: 1) економічний (пов'язаний із однією з головних праць К. Маркса – «Капіталом»); 2) політико-ідеологічний (у зрілому

вигляді це – марксизм-ленінізм як ідеологія комуністичних партій) і 3) власне філософський, націлений на побудову матеріалістичної діалектики (чи діалектичного матеріалізму). Саме в третьому аспекті і варто вживати термін «марксистська філософія». Марксистська філософія – один зі складників марксизму поряд з науковим комунізмом і марксистською політекономією.

Матеріалізм – філософська концепція, прихильники якої вихідним пунктом, початком всього, що існує, вважали природу, матерію, а свідомість, усе духовне, відповідно, – результатом її розвитку.

Матерія – філософська категорія, що позначає об'єктивну реальність, яка в остаточному підсумку дається людині у відчуттях, Основні атрибути матерії – рух, простір і час.

Метод – сукупність правил, що визначають і спрямовують діяльність людини. Це поняття одержало глибокий розвиток і широке застосування в науці, виражаючи особливості наукової діяльності. Розглядаючи функції філософії, нерідко виділяють серед них і методологічну функцію.

Мислення – особлива діяльність свідомості зі створення, перетворення й оперування різного роду ідеальними (нематеріальними) об'єктами чи сутностями. Виражається мислення в **мові** й у діях, поведінці людини.

Міра – філософська категорія, що виражає єдність якісної і кількісної визначеності предмета чи явища (чи простіше: єдність якості і кількості в предметі), коли кількісні зміни не спричиняють зміну якісної визначеності. Не будь-яка кількісна зміна веде до зміни якісної визначеності, а лише та, за якої порушується міра – у цьому суть діалектичної закономірності, яку виявив Гегель (її називають законом взаємного переходу кількісних і якісних змін).

Міф – вид (форма) світогляду, у якому реальність представлена не так, яка вона є насправді, а, наприклад, шляхом наділення душою Природи, приписування їй надприродних властивостей. Тим самим міф пов'язаний з фантастичним описом дійсності і тому близький до казок, легенд, переказів і т.п. Міф – це сукупність (нерідко *система*) уявлень про світ і місце в ньому людини; міф є певним узагальненням тих чи інших явищ природи і суспільства.

Мова – система знаків для вираження думки і забезпечення можливості збереження й передачі інформації про дійсність, можливості комунікацій у суспільстві. Істотна роль мови для пізнання і спілкування між людьми. Мова філософії – це мова філософських категорій.

Можливість – філософська категорія, що позначає все те, що не існує зараз, у цьому місці й тепер, але може за певних умов здійснитися, реалізуватися в дійсності. Можливість і дійсність – це пара категорій діалектики, що взаємно доповнюють одна одну .

Монізм – філософська концепція, прихильники якої визнають одне начало, одну субстанцію. Якщо це матерія, то таку концепцію називають матеріалізмом; якщо це свідомість (або Бог, або абсолютна ідея, як у Гегеля), то таку концепцію називають ідеалізмом. У цьому розумінні від монізму різко відрізняється дуалізм.

Наслідок – філософська категорія, співвідносна з категорією «причина» і виражає результат дії причини. У рамках концепції жорсткого (так званого лапласівського) детермінізму виконується ключовий принцип: одна причина → один наслідок. У більш «м'яких» (і тому більш реалістичних) концепціях детермінізму наслідок може бути результатом дії декількох причин, або причина може приводити до декількох наслідків. Ідея ж зворотного зв'язку виражає вплив наслідку на причину.

Об'єкт – одна з центральних категорій теорії пізнання, що виражає те, що пізнається; тобто це фрагмент дійсності, що потрапляє у сферу пізнавальної діяльності суб'єкта. Взаємодія об'єкта і суб'єкта носить діалектично суперечливий характер.

Об'єктивний – тобто такий, що існує незалежно від суб'єкта, людини. Цей термін вживається для характеристики філософської концепції (наприклад, «об'єктивний ідеалізм»), для характеристики істини (об'єктивна істина) і т.п.

Онтологія – розділ філософії, предметом вивчення якого є буття: його види, форми, типи об'єктів і способи їхнього існування.

Особистість – поняття, що характеризує ступінь (і рівень) соціальної зрілості людини-індивіда, її самосвідомість як члена суспільства.

Повсякденний світогляд (повсякденний досвід; здоровий глузд) – первинна, ще недостатньо розвинута форма світогляду, що історично виникла в епоху становлення суспільства, ще до виникнення міфу і релігії. Він ґрунтується, головним чином, на стихійному чуттєвому досвіді, первинних традиціях, а не на знанні і логічному мисленні.

Причина – філософська категорія, що позначає явище, яке породжує інше явище і яке, своєю чергою, називається наслідком.

Прогрес – аспект, сторона розвитку, пов'язана з якісним перетворенням об'єкта чи явища, що приводить до їхнього удосконалення, більшої ефективності й т.п.

Простір – форма буття, що виражає місце розташування, протяжність, співіснування предметів (тіл, матеріальних об'єктів і т.п.) і явищ.

Протилежність – філософська категорія, що виражає граничний стан розходження.

Протиріччя – відношення між, принаймні, двома протилежностями.

Протиріччя діалектичне – співвідношення протилежностей, при якому вони (одночасно) і виключають, і доповнюють одна одну.

Раціоналізм – філософська концепція, відповідно до якої джерелом наших знань є не чуттєвий досвід, а розум, що включає в себе мислення, інтелектуальну інтуїцію і т.п. Раціоналізм протистоїть іншій гносеологічній концепції – емпіризму (і сенсуалізму). Найбільш значимими представниками раціоналізму епохи Нового часу (коли ця концепція найбільш чітко проявилася) є Р. Декарт, Г. Лейбніц, Б. Спіноза й ін.

Реальність – усе те, що має дійсне існування (на відміну від можливого і віртуального способу існування) і що може бути відзначено, відображено в дійсності. У філософській онтології зазвичай виділяють об'єктивну реальність, що, наприклад, виражається в категорії «матерія», і в суб'єктивну реальність, наявність якої невід'ємна від її носія – суб'єкта.

Релігія – форма (вид) світогляду, у якій дійсність представлена у фантастичних образах, шляхом введення надприродних властивостей і сутностей.

Розвиток – особливий **рух**, що характеризується прогресивною спрямованістю якісних перетворень Діалектика виступає як найбільш загальна теорія розвитку.

Рух – філософська категорія, що виражає один з атрибутів буття, – будь-які зміни, у тому числі зміни стану якого-небудь предмета (чи об'єкта).

Самосвідомість – здатність людини, її свідомості критично оцінити свій стан, своє буття; це здатність мовби подивитися на себе з боку, співвіднести себе з іншими, подібними собі.

Світогляд – узагальнена система поглядів на світ і місце в ньому людини. Це – **система** поглядів, оцінок, норм, установок, що виражають ставлення людини до світу та виступають орієнтиром і регулятивом її поведінки.

Сенсуалізм – філософська (гносеологічна) концепція, відповідно до якої джерелом знання є чуттєвий досвід, чуттєві дані, показання органів чуття. В історії філософії зустрічається матеріалістичний сенсуалізм (Ф. Бекон та ін.) та ідеалістичний сенсуалізм (Д. Берклі, Д. Юм, Е. Мах та ін.).

Система – це сукупність взаємозалежних елементів (тобто упорядкована безліч), об'єднаних у деяку цілісність зі своєю структурою, формою; тому система не є проста сума своїх елементів, частин.

Скептицизм – філософська, гносеологічна концепція, прихильники якої сумніваються у вірогідності показань органів чуття і взагалі у можливості об'єктивного пізнання, а також у можливості досягти істинного знання, істини.

Суб'єкт – одна з центральних категорій теорії пізнання, що позначає того, хто пізнає об'єкт. Суб'єктом може бути окремий індивід, група людей, або суспільство. Взаємодія суб'єкта і об'єкта носить діалектично суперечливий характер.

Субстанція – філософська категорія, що виражає основу буття. Наприклад, для матеріалістичної філософії у якості субстанції виступає матерія. Однак є й ідеальні, духовні субстанції – ідеї (наприклад, як у ідеалізмі Платона), Бог та ін.

Суспільна свідомість – філософське поняття, що виражає сукупність ідей, поглядів і концепцій, носієм яких виступає група людей чи суспільство в цілому.

Суспільство – система людей і специфічних відносин між ними. Суспільство – це складна система, елементами якої, своєю чергою, є системи меншого ступеня складності – держава, церква, політичні партії, інші громадські організації, родина і т.п. **Тотожність** – філософська категорія, що виражає відношення однаковості предметів. Два предмети А і В тотожні по відношенню один до одного, якщо всі властивості А властиві В, а також усі властивості В властиві А. У реальній дійсності абсолютної тотожності не буває; тотожність завжди в певному сенсі відносна; тотожність несе із собою відмінність.

Філософія – теоретична форма світогляду, яка має такі фундаментальні властивості: а) універсальність; б) орієнтацію на корінні питання буття, на граничні його підвалини; в) критичність, рефлексивність.

Цінність – особлива характеристика (особливий тип) ставлення людини до світу.

Явище – конкретна подія, властивість чи процес, що виражають зовнішні сторони дійсності і представляють форму прояву і виявлення деякої сутності. Тим самим «явище» і «сутність» – співвідносні філософські категорії, які взаємодоповнюють одна одну.

Якість – філософська категорія, що виражає визначеність предмета (об'єкта) як даного, як предмета даного типу, класу (наприклад, столу саме як столу, тобто меблів певного типу). Якість – це сукупність властивостей предмета, що виражають його цілісність, найбільш істотні його особливості.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

основна

1. Антропологічний код української культури і цивілізації : монографія : у 2 кн. Кн. 1 / О.О. Рафальський [та ін.]. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020.
2. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001.
3. Ісакова О.І., Щербакова Н.В. Філософія науки: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019.
4. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
5. Троїцька Т.С. Філософія : навч. посіб. Мелітополь, 2008.
6. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
7. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
8. Філософія. Світ людини. Курс лекцій: навч. посібник / В.Г. Табачковський та ін. К., 2004.
9. Філософія: Логос, Софія, Розум: підруч. для студ-тів вищих навч. закладів / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. К., 2007.
10. Філософія: навч. посіб. / за ред. І.Ф. Надольного. К., 1998.
11. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
12. Юрій М.Ф. Соціологія культури: навч. посіб. Київ : Кондор, 2020.

додаткова

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. К., 1996.
2. Білодід Ю.М. Філософія. Український світоглядний аспект: навч. посібник. К. : Кондор, 2006. 356 с.
3. Бурлука О.В. Самоосвіта особистості як спосіб формування стратегії життя. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Серія: Філософія. 2018. №51.

- С. 100–111. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/issue/view/112>
4. Головка Б. А. Філософська антропологія. К., 1997.
 5. Гончаренко К.С. Цифрова людина: фантазм втрати ідентичності. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 137–141. URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/Філософські%20обрії%20вип.42.pdf>
 6. Горський В. С. Історія української філософії : Курс лекцій. К., 1996.
 7. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991.
 8. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. К., 1992.
 9. Ісакова О.М. Масова свідомість як владна технологія: сутність і механізми реалізації. *Регіональні студії*. 2018. Вип. 12. С. 57–61. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26026/1/Регіональні%20студії%20УжНУ_№%2012.pdf#page=57.
 10. Історія філософії України : підручник / М.Ф. Тарасенко та ін. К., 1994.
 11. Кашуба М. Внутрішній світ людини. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. №2. С. 7–15.
 12. Ковадло Г.П. Особливості трансперсонального та ідентичність людини. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 32–34. URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/Філософські%20обрії%20вип.42.pdf>
 13. Кондзьолка В.В. Філософія історії. Львів, 1996.
 14. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. Львів, 1995.
 15. Мельник В.В. Буття як висхідна категорія аналізу сучасного світу. *Філософські проблеми сучасності: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвяченої Всесвітньому дню філософії) (20 листопада 2014 року)*. Херсон, 2014. С. 155–157.
 16. Натурфілософські праці / редкол.: В.П. Мельник, М.В. Кашуба, І.С. Захара, пер. з лат. Львів : 2018.

17. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К., 1995.
18. Філософія: короткий виклад: навч. посібник : рекомендовано МОН України / за ред. С.П. Щерби. К. : Кондор, 2003. 352 с.
19. Філософське вчення про буття. URL : <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/15999/12/Тема%2010.pdf>
20. Фуко М. Що таке Просвітництво? URL : https://kontur.media/m_foucault_enlightenment
21. Черній А. Онтологія духовності. К., 1996.
22. Чижевський Д. Антична філософія в конспективному вигляді. URL : <https://library.kr.ua/wp-content/uploads/2021/02/philosophy.pdf>.
23. Чижевський Д. Нариси з історії філософії в Україні. К., 1992.
24. Шевченко В. І. Концепція пізнання в українській філософії. К., 1993.

Інформаційні ресурси

- Освітній портал ТДАТУ – <https://op.tsatu.edu.ua/course/view.php?id=498>
- Наукова бібліотека ТДАТУ – <http://www.nip.tsatu.edu.ua/biblioteka/>
- Сайт кафедри суспільно-гуманітарних наук – <http://www.tsatu.edu.ua/shn/>
- Сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського – <http://www.nbuv.gov.ua>
- Сайт Українського філософського фонду – <http://www.philosophy.ua>